

PROBLEMATIKA PREKLADU FUNKČNÝCH MIEN V DIELE J. R. R. TOLKIENA *PÁN PRSTEŇOV*

Mgr. Daniela Klučariková

Daniela Klučariková pochádza z Bardejova. Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave vyštudovala odbor prekladateľstvo - tlmočníctvo v kombinácii anglický a nemecký jazyk. K jej najväčším doterajším úspechom patrí prvé miesto na Prekladateľskej univerziáde v roku 2011 v kategórii umeleckého prekladu. Momentálne pracuje v personálnej a sprostredkovateľskej agentúre v Bardejove a okrem toho sa venuje prekladu publicisticko-náučných a odborných textov. V budúcnosti by oblasť prekladaných textov rada rozšírila o umelecké diela a naďalej sa aktívne venovala prekladu.

Prvý raz sa nám dielo britského autora J. R. R. Tolkiena *Pán prsteňov* dostalo do rúk počas štúdia na strednej škole a už vtedy nás veľmi zaujalo. Nepochybne ide o jeden z najznámejších a najvýznamnejších titulov vo svetovej fantastickej literatúre a uchvacuje čitateľov po celom svete. Keď v slovenských kinách v rokoch 2002 až 2004 uviedli premiéry všetkých troch častí sfilmovanej verzie trilógie, spustila sa u nás nová vlna záujmu o toto dielo. Spomínaný knižný titul sa okrem majstrovského spracovania dobrodružného príbehu vyznačuje tým, že sa v ňom vyskytuje celá škála rozličných druhov funkčných mien. Niekoľkým konkrétnym príkladom pomenovaní z tohto románu by sme sa chceli venovať aj v nasledujúcom príspevku.

Keď hovoríme o funkčných menách, máme na mysli mená, ktoré určitým spôsobom charakterizujú osobu, zviera alebo vec, ktorú opisujú, či už ide o vlastnosť, črtu vonkajšieho vzhľadu alebo inú charakteristiku, dotvárajúcu opis danej osoby či iného javu. Najčastejšie ide o vlastné podstatné mená. V prekladateľskej praxi je častým javom, že si prekladatelia pri strete s funkčnými menami zvolia možnosť ich preloženia, hlavne ak ide o preklad komického diela či rozprávky. Ak by ich totiž ponechali v pôvodnom tvare, čitateľ by bol bezpochyby ukrátený o jeden z textových rozmerov a znížila by sa tak i celková estetická funkcia a hodnota prekladaného diela. Ján Vilikovský v publikácii *Preklad ako tvorba* uvádza, že pri týchto menách „funkčné hľadisko vyžaduje ozrejmienie ich významu, pretože jeho priezračnosť je súčasťou autorského zámeru“ (Vilikovský, 1984, s. 134).

Pri preklade funkčných mien má prekladateľ, rovnako ako aj pri preklade celého textu, k dispozícii celý inventár už existujúcich lexikálnych jednotiek v jazykovom systéme. Mnoho ráz sa však dostane do situácie, kedy je na dodržanie významu vhodnejšie vytvoriť celkom nový lexikálny tvar a prekladateľ sa tak stane tvorcom neologizmov alebo okazionalizmov, čím obohacuje lexikálnu zásobu. Využíva na to slovotvorné spôsoby fungujúce v slovenčine, a to odvodzovanie (deriváciu) a skladanie (kompozíciu). V rámci nich je možné uplatniť viaceré slovotvorné postupy. V slovenčine je najproduktívnejším slovotvorným spôsobom derivácia, konkrétne sufixácia, teda tvorenie nových slov prostredníctvom slovotvorných prípon - sufixov (Furdík, 2004).

Mnoho pomenovaní spomínaných v románe *Pán prsteňov* vzniklo spôsobom, že autor všeobecné podstatné mená označil veľkým začiatočným písmenom, a tak z nich vytvoril vlastné mená. A keďže každé z nich nesie určitý špecifický význam, taktiež ich zaraďujeme k funkčným menám. Pri ich preklade nedochádza k väčším problémom. Ako príklad uvedieme názov *Hill*, z ktorého sa v slovenčine stal *Kopec*, *Enemy* bol preložený ako *Nepriateľ*, *Ring* zostal *Prsteňom*. Podobná situácia nastala aj pri množstve dvoj- a viacslavných pomenovaní. Chceli by sme však poukázať na skutočnosť, že i pri zdanlivo automatickom preklade môže prekladateľ využiť fantáziu a i s prekladom takýchto mien sa

trošku „pohrat“. Aj prekladateľovi analyzovaného diela, Otakarovi Kořínkovi, sa vo viacerých prípadoch podarilo názvy ozvláštniť a takpovediac „skrášliť“. Riečku s anglickým menom *Water* nazval *Povoda* a z *Green Hill Country* sa ňho nestala *Krajina zelených vrchov*, ale dostala pekne a slovensky znejúci názov *Zelenovršie*.

Jednou z ústredných postavičiek príbehu je už postarší hobit, ktorého meno v origináli znie *Bilbo Baggins*. Býva na mieste nazvanom *Bag End*. Základom obidvoch slov v angličtine je slovo „bag“, čo v preklade znamená „vrece“, „vrecko“ alebo „taška“. Autor týmto menom pravdepodobne poukazuje na tučnejšiu postavu tohto hobita, pripomínajúcu vreca. Otakar Kořínek ho preložil ako *Bilbo Bublík* a jeho obydlie nazval *Vreckany*. Slovo Bublík zachováva aliteráciu mena a jeho priezviska, ako je tomu vo východiskovom texte a do istej miery naznačuje i okrúhle tvary hobita, keďže je odvodené od slova „bublina“. Ako podobné riešenia navrhujeme napríklad meno *Bilbo Buclík*, ktoré sme vytvorili od slova „buclatý“, prípadne *Bilbo Brušík* od slova „bruško“. V oboch návrhoch zohľadňujeme hobitov výzor a jeho zvyk dobre sa najesť.

Problémom vo všetkých spomenutých prípadoch je, že nemajú spoločný slovotvorný základ s názvom *Vreckany*. Pri preklade hobitovho bydliska sa prekladateľ pridržal originálu a odvodil ho od slova „vrecko“, teda v pôvodnom texte „bag“. Ak by sme chceli zachovať túto podobnosť v názvoch, museli by sme zmeniť Bilbovo priezvisko tak, aby sa týkalo vrec, čím by sa ale zrušila už spomínaná aliterácia, preto sa nám prijateľnejším zdá riešenie, zmeniť meno *Vreckany*. Otakar Kořínek v tomto slove využil slovotvornú príponu, ktorú slovenčina používa na tvorbu názvov obcí, „-ny“ (napríklad obec Lemešany). My sme sa rozhodli využiť ďalšie takéto prípony, a to konkrétne „-ovce“ (ako napríklad Matejovce) a „-ovo“ (napríklad Gabčíkovo). Navrhujeme teda nasledovné možnosti:

Podľa zvoleného priezviska by sa Bilbov príbytok mohol volať *Bublíkovce*, prípadne *Bublíkovo*, a analogicky *Buclíkovce*, *Buclíkovo*, respektíve *Brušíkovce* či *Brušíkovo*.

Celá dedinka, v ktorej žije väčšina hobitov spomínaných v diele, sa vo východiskovom texte volá *Hobbiton*. Autor k slovu „hobit“ pripojil anglickú príponu používanú v názvoch obcí „-ton“ (napríklad mesto Southampton). Prekladateľ tento názov preložil do slovenčiny ako *Hobitov*. Tiež teda použil ako slovotvorný základ slovo „hobit“ a opäť využil príponu s obdobným významom v slovenskom jazyku, tentoraz „-ov“. S týmto riešením súhlasíme, no navrhujeme aj jeho obmenu s príponou „-ovo“, ktorá môže obsahovať aj jemne expresívny podtón. Slovenskému čitateľovi sú známe názvy imaginárnych krajín z iných diel, ako napríklad *Kocúrkovovo* či *Zvonodrozdovo*. Naš návrh by teda znel *Hobitovo*. Myslíme si, že viac pripomína idylickú krajinku, akou je aj táto dedinka.

Spomedzi Frodových troch najlepších priateľov spomenieme aspoň jedného. Volá sa *Meriadoc*, ale nikto mu nepovie inak ako *Merry*. Slovenský preklad jeho mena znie *Chicholm* s prezývkou *Chicho*. Conan Meriadoc je postava známa z histórie Walesu. Tolkien využil jej priezvisko, aby vytvoril krstné meno Frodovho kamaráta. V tomto prípade ide však v prvom rade o prezývku hobita. Anglické slovo „merry“ znamená „veselý“, „radostný“. V cieľovom jazyku musel prekladateľ nájsť slovo, ktoré by vyjadrovalo túto vlastnosť a zároveň by sa z neho dal odvodiť dlhší tvar hobitovho mena. Variant *Chicholm* a skratku *Chicho* hodnotíme ako veľmi dobré riešenie. Pri tvorení vlastného riešenia, ako hobita pomenovať, sme sa snažili zachovať pri úplnom tvare krstného mena nádych pátosu z dávnych čias, podobne ako naznačuje anglický tvar *Meriadoc*. Frodov spoločník by sa teda mohol volať celým menom *Smerald* a prezývali by ho *Smejo*.

K postavám, ktoré zohrávajú v románe úlohu, patrí aj zábudlivý hostinský s plešatou hlavou a veľkým bruchom, *Žito Maslík*. V originálnom texte sa volá *Barliman Butterbur*. V dedine, odkiaľ pochádza, sa často vyskytujú mená s rastlinným pôvodom (napr. Bill Papradník). Jeho krstné meno je zjavne odvodené od anglického slova „barley“, čo znamená „jačmeň“. Prekladateľ dal prednosť inému druhu obilia. Slovo „žito“, ktorým sa na Slovensku

označuje pšenica alebo raž, sa za krstné meno komickej postavy hodí viac, okrem toho sa končí na samohlásku -o, ako veľa mužských mien nielen v slovenčine, ale aj v tomto diele (spomeňme napríklad mená ako Frodo, Bilbo, Chicho, ...). Jeho priezvisko má v origináli i v preklade slovotvorný základ s významom „maslo“. Slovo „butterbur“ však v angličtine označuje rastlinu so slovenským názvom „deväťsil“, rastúcu aj u nás. Ťažko uhádnuť pôvodný zámer autora, môžeme sa však domnievať, že meno hostinského jednak nesie názov rastliny, no na druhej strane sa v ňom naozaj spomína i druh jedla, čo podporuje skutočnosť, že *Žito* pracuje v pohostinstve, kde hosťom ponúka a pripravuje i všelijaké pochúťky. Aby sme zachovali obidva tieto významy jeho mena, čiže rastlinu i jedlo, zvolili by sme pomenovanie *Masliak*. Toto slovo nielenže pomenúva druh huby, ale jeho základ tvorí jedlo, dokonca rovnaké ako v originálnom texte, teda maslo.

V diele sa s Bublíkovicami viackrát spomínajú aj ich rozliční príbuzní. Spomenieme aspoň dva príklady s týmito menami:

Vrtohovci - v origináli *Burrowses*. Anglické slovo „burrow“ má viacero významov. Ako sloveso môže znamenať „vrtať sa“, „hrabať sa“ alebo „zavrátať sa“, „vnoriť sa“, či „žiť v nore“. Podstatné meno sa používa vo význame „nora“, „diera“ alebo „úkryt“. Ich meno prekladateľ vytvoril pravdepodobne od slova „vrtať sa“. Pomenovanie *Vrtohovci* však skôr naznačuje slovo „vrtoch“ vo význame „rozmar“. Väčšina významov ale súvisí so slovami „nora“, „úkryt“ alebo „brloh“, čo sa aj k hobitom hodí, keďže bývali v norách, preto by sme navrhovali nazvať ich *Brložkovci*, *Norovci* alebo podobne.

Ďalšia hobitia rodinka nesie meno *Hrdonožkovci*, v origináli *Proudfoots*. Aj v tomto prípade ide o doslovný preklad, ktorý však dobre vystihuje originál. My by sme v ňom navrhovali len jemnú obmenu. V druhej časti mena ide o zdobneninu od slova „noha“, pričom prekladateľ odstránil vokáľ, a hoci to nevnímame veľmi negatívne, my by sme ho ponechali. Vzniklo by tak meno *Hrdonôžkovci*. Pri uvedenom priezvisku však vznikla aj zaujímavá situácia. Keď hobit Bilbo oslavoval narodeniny, v prejave oslovil všetkých príbuzných po mene:

O: „... and my dear Took and Brandybucks, and Grubbs, and Chubbs, and Burrowses, and Hornblowers, and Bolgers, Bracegirdles, Goodbodies, Brockhouses and Proudfoots. ‘PROUDFEET!’ shouted an elderly hobbit from the back of the pavilion. His name, of course, was Proudfoot, and well merited; his feet were large, exceptionally furry, and both were on the table.” (s. 38)

P: „A moji drahí Bralovci a Brandylenovci, Duravovci a Kypročovci, Vrtohovci, Trubačovci, Brušinovci, Remeníkovci, Dobročkovci, Jazvecovci a Hrdonožkovci.“
‘Hrdo-NOHOVCI!’ zahrnel z úzadia pavilónu starý hobit. Bol, pravdaže, z rodiny Hrdonožkovcov, ale obmenu mena si plne zaslúžil. Chodidlá mal velikánske, mimoriadne chlpaté a obidve vyložené na stole.“ (s. 44)

Rozhorčenie starého hobita je založené na tvorení plurálu v angličtine od slova „foot“. Pravidelným spôsobom utvoríme množné číslo pridaním koncovej hlásky „-s“ tak, ako to urobil Bilbo. Slovo „foot“ sa však spája s nepravidelnou formou plurálu „feet“, ktorú hobit Hrdonožka považoval za správnu, i keď ide o priezvisko. V slovenčine sú ale pravidlá tvorenia plurálu odlišné. Otakar Kořínek vzniknutú situáciu vyriešil veľmi elegantne. Využil následný opis Hrdonožku, kde sa dozvedáme, že nohy mal naozaj obrovské a zdobneninu zmenil na neutrálny tvar *Hrdonohovci*.

V diele sa spomína i mnoho najrozličnejších geografických pomenovaní. Zaujímavý je preklad rieky s anglickým pomenovaním *Entwash*. Otakar Kořínek pri jej preklade použil v podstate istý druh transkripcie a vytvoril slovenský názov *Entva*. Prvá časť pôvodného slova, „ent“, označuje ďalší z národov žijúcich v Stredozemí a čitateľ sa s ním prvý raz

stretáva v druhej časti trilógie *Dve veže*. Tieto tvory žijú v lese a veľmi sa ponášajú na stromy. Dokážu sa však hýbať a majú vlastný jazyk. Pomenovanie „ent“ sa podobne ako slovo „elf“ alebo „hobit“ v slovenskom aj anglickom jazyku nazýva rovnako a neprekladá sa. Druhá časť originálneho slova, „wash“, znamená „umyt“ alebo „omyt“. Prekladateľ ho však nepreložil, ale transkriboval ho do slovenčiny, pričom odstránil poslednú slovenskú hlásku a ponechal meno v tvare ženského rodu končiacom na písmeno „a“, ako je u mien slovenských riek bežné. Takéto riešenie sa nám zdá tvorivé a zaujímavé.

Iná rieka spomínaná v diele sa volá *Withywindle*, v slovenskom preklade *Vrbnica*. Tečie cez Staroles a neskôr sa vlieva do Brandyvínu.

O: *“...and in the distance could be glimpsed another bank almost as steep. A golden afternoon of late sunshine lay warm and drowsy upon the hidden land between. In the midst of it there wound lazily a dark river of brown water, bordered with ancient willows, arched over with willows, blocked with fallen willows, and flecked with thousands of faded willow-leaves.”* (s. 151)

P: *„V diaľke na druhom konci bolo vidieť druhé, bezmála rovnako strmé úbočie. Do toho skrytého zákutia teplo, ospanlivo svietilo zlaté podvečerné slnko. Jeho prostriedkom sa lenivo vinula tmavohnedá rieka, vrúbená prastarými vrbami, preklenutá vrbami, zanesená spadnutými vrbami a škvrnistá od tisícov vyblednutých vrbových lístkov.“* (s.139)

Z ukážky je zrejmé, že rieka je naozaj úzko spätá s vrbami, čo sa odráža aj v jej mene. Slovo „withy“ znamená „vrbové prútie“, „vrba“. Druhá časť názvu, „windle“ označuje „vreteno“, „navijak“ alebo „kotúč“. Okrem toho je výraz „withywind“ hovorový názov popínavej rastliny s malými lístočkami a bielymi kvetmi. U nás sa volá *pupenec roľný*. S týmto pomenovaním by sa dala spojiť príhoda v Starolese, ktorá hobitov skoro stála život. V tesnej blízkosti rieky totiž rastie stará vrba. Kamarátov Froda, Chicha i Pipina pomaly uspávala a potom jedného zhodila do vody, kým ďalších dvoch zovrela ako popínavá rastlina svojimi úponkami a takmer ich pohltila. Zachránili ich priatelia Sam a Tom Bombadil. Prekladateľ názov preložil ako *Vrbnica*, čím zachoval prvú časť významu, stratil sa však motív popínavosti a ovíjania. Najst' vhodný slovenský ekvivalent v tomto prípade ale nie je vôbec jednoduché. Nám sa podarilo vytvoriť tvar *Vrbiplaz*.

Ku geografickým menám v diele patrí i názov *Šťastné polia*. V pôvodnom texte sa táto oblasť volá *Gladden Fields*. Anglické sloveso „gladden“ v slovenčine značí „potešiť“, „rozveseliť“ a prekladateľ pri preklade uvedeného pomenovania zjavne prihliadal práve na túto skutočnosť. Pri analyzovanom mene však musíme zohľadniť i opis okolitého kraja. V texte čítame nasledovné:

O: *“On a time they took a boat and went down to the Gladden Fields, where there were great beds of iris and flowering reeds.”* (s. 69)

P: *„Raz si vzali čln a vydali sa po rieke do Šťastných polí, kde rástli veľké záhony kosatcov a kvitlo tam trstie.“* (s. 71)

Podstatné meno „glad“ sa do slovenčiny dá preložiť i ako názov rastliny z čeľade kosatcovitých, konkrétne gladiola alebo mečík. Už množstvo týchto kvetov na poliach napovedá, že názov oblasti je odvodený od ich pomenovania. Okrem toho sa však na spomínanom území odohrala jedna z najkrvavejších bitiek v histórii Stredozeme. Na jednom mieste sa o nej dokonca píše ako o „masakre“. S opísanou udalosťou sa spája práve už spomínané meno kosatcovitého kvetu - mečík. Táto rastlina má dlhé a úzke listy, na konci

zašpicatené, ktoré nápadne pripomínajú meče. Dovolíme si preto tvrdiť, že v názve *Šťastné polia* bola nesprávne odhalená jeho motivácia. Namiesto pôvodného prekladu by sme navrhovali, aby sa kraj volal *Mečové polia*. Podobne by sme i názov blízkej rieky, vo východiskovom texte nazvanej *Gladden River*, zmenili a preklad *Šťastná rieka* nahradili menom *Mečová rieka*.

Jedna z dedín, ktorá sa v diele viackrát spomína, nesie anglický názov *Tuckborough*, v preklade *Tortovce*. Slangové slovo „tuck“ v slovenčine znamená „dobroty“, „maškrty“. Opäť sa zhoduje s hobitími zvyklosťami, keďže dobré jedlo si nikdy nenechajú ujsť. Otakar Kořínek si za slovotvorný základ vybral slovo „torta“, čo je hyponymum pôvodného významu. Druhá časť „borough“ je častým elementom v anglických názvoch. Označuje „výsadné mesto“. Prekladateľ ju do slovenčiny preložil príponou „-ovce“. Aj keď nejde o celé slovo, táto prípona naznačuje, že hovoríme o obci, takže predstavuje funkčný ekvivalent tohto výrazu. Spomínaný formant však nie je jediný, takže ekvivalentov k výrazu „borough“ existuje viacero. K vlastným návrhom a ďalším možnostiam by sme zaradili mená *Maškrtné*, *Maškrtiny* alebo *Pochúťkovce*.

Pri analýze konkrétnych funkčných mien uvedených v trilógii sme zistili, že sú súčasťou prekladového procesu, ktorý si vyžaduje mimoriadnu dávku tvorivosti. Keď ide o preklad knihy autora fantastickej literatúry, akým je J. R. R. Tolkien, kde sa s funkčnými menami stretávame takpovediac „na každom kroku“, vynaliezavosti je potrebnej ešte o čosi viac. Takmer vo všetkých prípadoch v slovenčine neexistuje už vytvorený ekvivalent a prekladateľ musí vymyslieť prakticky neologizmy. Týmto chceme vyzdvihnúť prekladateľské kvality Otakara Kořínka, ktorý sa tejto úlohy zhostil profesionálne, pri preklade využil dlhoročné skúsenosti a preukázal vysokú mieru kreativity i vycibrený cit pre slovenčinu. Pri jednotlivých pomenovaniach treba dbať na správnu interpretáciu ich pôvodu a motivácie. V prípade prekladu diel Tolkiena, ktorý sa venoval štúdiu rôznych jazykov, no dôsledne sa zaoberal aj ich staršími podobami a mytológiou, je obzvlášť dôležité a takmer nevyhnutné overiť i vznik, korene a pôvodné významy prekladaných funkčných mien.

Na záver musíme konštatovať, že i napriek skutočnosti, že problematika prekladu funkčných mien predstavuje významnú súčasť prekladového procesu, v rámci slovenskej prekladateľskej teórie sa jej nevenuje veľa pozornosti. Aj touto formou by sme preto chceli poukázať na jej komplexnosť a náročnosť a podčiarknuť i jej význam a dôležitosť v rámci rozvoja súčasnej prekladovej literatúry na Slovensku.

Literatúra

- FURDÍK, Juraj. 2004. *Slovenská slovotvorba (teória, opis, cvičenia)*. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka, 200 s. ISBN 80-89038-28-X.
- TOLKIEN, John Ronald Reuel. 2001. *Pán prsteňov. Spoločenstvo prsteňa*. Bratislava: Slovart, 453 s. ISBN 80-7145-606-3.
- TOLKIEN, John Ronald Reuel. 2008. *The Lord of the Rings. The Fellowship of the Ring*. London: HarperCollinsPublishers. 531 s. ISBN 978-0-00-726970-9.
- VILIKOVSKÝ, Ján. 1984. *Preklad ako tvorba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ. 240 s.

Resumé

The author of this study deals with possible ways of translating functional names in the novel by J. R. R. Tolkien, *The Lord of the Rings*. In the first part the author shortly mentions the theoretical basis for translation, defines functional names and focuses on the method of translating names. In the practical part she quotes specific examples and analyzes and

interprets some of the functional names from the book, namely personal names and geographical names. The interpretation is followed by the author's own solutions to the analyzed examples. In her translation suggestions she attempts both to preserve the original meanings of names and make them sound natural in Slovak.

Mgr. Daniela Klučariková
Slovenská 13
085 01 Bardejov
dankluc@gmail.com